

UDK: 911.373:63(497.11)

Datum prijema rada: 26.05.2011.

Datum prihvatanja rada: 14.06.2011.

PREGLEDNI RAD

EKONOMIJA

TEORIJA I PRAKSA

Godina IV • broj 2

str. 67-79

SELO I POLJOPRIVREDA SRBIJE I NOVI KONCEPT INTEGRALNOG RURALNOG RAZVOJA

Prodanović Radivoj¹

Mutibarić Jovana²

Sažetak: Polazeći od činjenice da je selo Srbije danas u dosta teškom položaju, autori ovog rada u fokus svog istraživanja stavili su koncept integralnog ruralnog razvoja. Pomenuti koncept bi mogao doprineti oživljavanju i razvoju ruralnih područja Srbije. Naime, pored loše ekonomske situacije na selu, prisutni su i brojni drugi problemi kao što su praznjenje sela – depopulacija, kriza na kulturnom nivou, nerazvijena infrastruktura, sociološki problemi itd. Implementacijom pomenutog koncepta trebalo bi da dođe do poboljšanja uslova života i rada na selu, da se zaustavi beg mladih sa sela u grad, a u perspektivi da se nastoji povratiti jedan deo stanovništva koji u gradovima ne može da nađe zaposlenje. Pored sagledavanja pozitivnih efekata koji bi proizašli implementacijom pomenutog koncepta, analizirana su i ograničenja koja se vezuju za njegovo sprovođenje u delo. Elaborirani su stanje i perspektive ruralnih područja Srbije. Naglašena je i uloga institucionalnog okvira za jačanje podrške ruralnom razvoju.

Ključne reči: ruralni razvoj / selo / poljoprivreda / srbija / ruralni turizam

UVOD

Snažan podsticaj oživljavanju ruralnih područja i implementaciji koncepta integralnog ruralnog razvoja dolazi iz procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Naime, radi se o prioritetnom razvojnom pitanju od važnosti za sveukupni razvoj Srbije. Nema sumnje da će planiranje i implementacija pomenutog koncepta biti složen i dugotrajan proces, koji će iziskivati saradnju i partnerstvo javnog, civilnog i privatnog sektora na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj osnovi.

¹ Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Novi Sad, Cvečarska 2, e-mail: rprodanovic@fimek.edu.rs

² Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Novi Sad, Cvečarska 2, e-mail: jovana@fimek.edu.rs

Obeležja najvećeg dela naših ruralnih područja su retka naseljenost, depopulacija, staro stanovništvo i izraziti trend demografskog izumiranja. Većina ruralnih naselja nema dovoljno vitalnosti da bi sama mogla preokrenuti nepovoljne razvojne trendove.

Posledica dugotrajne razvojne zapostavljenosti ruralnih područja je ozbiljan manjak ljudi i znanja. Istovremeno, taj prostor obiluje raznolikim razvojnim potencijalima, pa pristup njegovom aktiviranju ne sme biti jednoobrazan.

Agrarna politika mora sadržati dve komponente: jačanje poljoprivrednog sektora i očuvanje, razvoj i zaštitu ruralnih područja.

CILJ I METOD RADA

Intenziviranje procesa transformacije privrede i društva, posle 2000. godine, rezultiralo je nizom strukturnih promena. Naime, proces tranzicije uticao je i na poljoprivredu, njenu poziciju u primarnoj raspodeli na položaj poljoprivrede u društvu, kao i na položaj ruralnog stanovništva i stanje u ruralnim područjima. Aktuelno stanje i problemi ruralnih područja u našoj zemlji nameću kao neminovno intenziviranje aktivnosti na smanjenju regionalnih razlika u pogledu stepena razvijenosti, kao i stvaranje povoljnih uslova za aktivno sprovođenje koncepta ruralnog razvoja.

Cilj rada je da se sagleda aktuelno stanje i perspektive ruralnih područja Srbije, da se uoče prednosti i ograničenja implementacije koncepta ruralnog razvoja, te da se na osnovu rezultata istraživanja daju konkretni predlozi.

U radu je primenjeno sekundarno istraživanje i kvalitativni metod, pri čemu su korišćeni podaci iz dostupne stručne literature, naučni radovi, monografije, internet i drugi izvori.

DEFINICIJA RURALNOG I KONCEPT RURALNOG RAZVOJA

Evropska komisija (1988) je „Budućnost ruralnog sveta” definisala kao koncept ruralnog razvoja, polazeći od pretpostavke da „shvatanje ruralnog prostora ili ruralnog sveta prelazi prosto geografsko ograničavanje i odnosi se na ceo ekonomski i društveni sektor koji zajedno sačinjavaju različite delatnosti, poljoprivreda, zanatstvo, mala i srednja preduzeća, trgovina, usluge”. Ruralno nije više samo prostor namenjen poljoprivredi, već postaje prostor namenjen i drugim delatnostima. Prema ovoj novoj definiciji, koju je prihvatila Evropska unija, ruralno područje ima, u odnosu na društvo, trostruku ulogu: ekonomsku, ekološku i društvenu.

Integralni ruralni razvoj podrazumeva razvoj multifunkcionalnih ruralnih područja, demografsku obnovu, korišćenje svih resursa za proizvodnju hrane, posebno hrane iz organske proizvodnje, razvoj nepoljoprivrednih delatnosti, urbanizaciju, razvoj infrastrukture, obrazovanje, kulturu i očuvanje životne sredine, odnosno stvaranje savremenog sela (Babović, 2010, str. 108). Pomenuti koncept je relativno nov u teoriji razvoja. Vezuje se za zemlje tzv. „trećeg sveta” u vreme pojave velikih problema na relaciji hrana-siromaštvo-populacija. Zato se integralni ruralni razvoj danas tretira kao „motor” ekonomsko-socijalnog progressa. Za efikasnije rešavanje brojnih problema u ruralnim područjima potrebna je adekvatna proporcija tri faktora: ljudsko znanje, tehnički i prirodni resursi i kapital.

Prema Baboviću (2010) **ruralna ekonomija** je integralna teritorijalno zaokružena, seoska privreda koju čini skup međusobno povezanih privrednih delatnosti. Pored agrarne proizvodnje tu spada: agropriprada, vodoprivreda sa ribarstvom, rudarstvo, šumarstvo, lovstvo, trgovina, turizam, zanatstvo, te aktivnosti vezane za prostorno uređenje, organizaciju stanovanja, korišćenja slobodnog vremena, očuvanja zdravlja ljudi, obrazovanje i permanentnu obuku, očuvanje ekološke ravnoteže.

Ruralni razvoj se zasniva na sinergiji ekonomije i ekologije, lokalnoj tradiciji, pristupu odozdo prema gore, individualnoj i zajedničkoj motivaciji i kreativnosti, partnerstvu javnog, privatnog i civilnog sektora i dr.

Sa ekonomskog aspekta ruralni prostor je značajan zbog osiguranja stanovništva hranom i drugim proizvodima. Ruralni prostor je postao i sedište malih i srednjih preduzeća, industrijskih, zanatskih i trgovačkih, a u isto vreme proizvođači su postali ponuđači i raznih vrsta usluga (agroturizam, ektorizam, usluge za poljoprivredu).

Međutim, pored ekonomske funkcije, ruralne oblasti treba da imaju i ekološku funkciju. Ista postaju područja pogodna za očuvanje flore i faune. Uzimajući u obzir, da poslednjih decenija raste interesovanje za prirodu, ruralno područje je postalo i mesto gde se provodi slobodno vreme i odmor.

Na kraju treba podvući da je ruralno područje na određeni način, zbog broja stanovnika i delatnosti koje oni obavljaju, pogodno za jedan međusobni odnos stanovnika koji je mnogo drugačiji u odnosu na onaj koji postoji u gradovima. Stanovnici ruralnih područja imaju više osećaja za očuvanje običaja i tradicije.

To novo, šire shvatanje ruralnog zabeleženo je na Konferenciji o ruralnom razvoju u Korku, gde je izdat Proglas državama članicama Evropske unije sa ciljem da se što je moguće više angažuju na poboljšanju svake korisne integracije poljoprivrede sa turizmom, zanatstvom i kulturom na svojoj teritoriji.

Cilj koncepta integralnog ruralnog održivog razvoja je da se domaćinski odnosimo prema resursima i životnoj sredini, da sprečimo devastaciju i propadanje sela, da pokrenemo privredne tokove i omogućimo kvalitetan život farmerske porodice koja će biti garant proizvodnje dovoljnih količina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i ostalih proizvoda za domaće potrebe i izvoz.

STANJE I PERSPEKTIVE RURALNIH PODRUČJA SRBIJE

U Srbiji danas ima skoro milion nezaposlenih. Istovremeno, od 4.800 sela (prema Tomiću i sar., 2006) velika većina njih je na putu nestajanja. I dok ljudi nemaju posla, a sela izumiru, ne koristi se šansa da se ti negativni trendovi na srpskom selu zaustave i da se razvijaju ruralna područja. Povratak u ruralna područja ne znači poseljačenje i vraćanje motici i traktoru, već zapošljavanje u oblasti poljoprivrede, u šumarstvu, voduoprivredi, raznim uslužnim delatnostima, zanatstvu, domaćoj radinosti, infrastrukturi, malim i srednjim industrijskim pogonima, čija proizvodnja ne ugrožava ekološku ravnotežu.

Danas Srbija traga za novom paradigmom razvoja, gde se ne smeju zaboraviti ni marginalizovati selo i poljoprivreda. Kao i mnogo puta do sada u istoriji, pa i danas, selo i poljoprivreda su omogućavali opstanak i preživljavanje. Okrećemo se selu kada nam je teško. Ubedeni smo da selo i poljoprivreda i druge delatnosti koje bi trebalo da zaživi u ruralnim područjima mogu biti značajan faktor prevazilaženja krize i razvoja privrede. Ali, to zahteva i radikalno nov odnos društva prema selu i poljoprivredi. Umesto dosadašnjeg pristupa selu i poljoprivredi, gde su se oni tretirali kao proizvođači jeftine hrane, mora da se uvaži koncept ruralnog razvoja, koji će se temeljiti na demografskim, prirodnim, ekonomskim i socio-kulturnim potencijalima.

Karakteristika srpskog sela danas je izuzetno negativan demografski trend. Društveno se smanjuje natalitet, a u nekim krajevima vlada i prava „bela kuga“.

Smanjuje se broj poljoprivrednih proizvođača koji imaju veliki posed, a sve je veći broj onih sa sitnim posedom³. Veličina poljoprivredne porodice je smanjena u odnosu na period od pre nekoliko decenija, ali je seoska porodica bila i ostala veća od gradske.

Danas u Srbiji ima približno 4.800 sela, a prema procenama demografa za deceniju i po nestaće svako četvrto. Imamo više od 200 sela bez ijednog stanovnika mlađeg

³ Prosečan posed u Srbiji je oko 3 ha. Relativno mali posed je kočnica razvoja poljoprivredne proizvodnje, ali ne i organske proizvodnje, ruralnog turizma, zanatskih i drugih radinosti (multifunkcionalna poljoprivreda).

od 20 godina, a više od polovine stanovništva⁴ živi nam na selu. Veliki je broj sela u kome nema nijednog stanovnika. Srpsko selo karakteriše i sve veće siromaštvo ostarelih ljudi koji u njima žive. U 86% srpskih sela opada broj stanovnika, a samo u 12% beleži se rast. Pejanović (2009) kaže da je jedan od velikih problema srpskog društva danas, depopulacija seoskog stanovništva koja prevazilazi tempo smanjivanja poljoprivrednog stanovništva (deagrarizaciju). Pošto je u selima stanovništvo većinom poljoprivredno (preko 60%), to se depopulacija sela manifestuje i kao devastacija poljoprivrede i svih seoskih područja udaljenih od glavnih komunikacija i većih gradova. Sela ostaju bez perspektive.

Stari momci i prazne škole. Prema istraživanjima (Gulan, 2003) u srpskim selima živi oko 260.000 momaka koji su se približili 50. godini života. Razlozi ovoj pojavi su brojni, a posledice katastrofalne. Sraman je bio naziv seljak, pa devojke nisu hteli za njih da se udaju. Radije su odlazile u gradove, udavale se za portire u fabrici i mnogo skromnije živele. Kada bi svaki od njih imao ženu i samo po jednog potomka, bilo bi to novih 500.000 stanovnika, značajnih za biološku, demografsku i ekonomsku reprodukciju sela i društva u celini.

U selu Vlasina Stojkovićeve (navodi Gulan) na Vlasinskom jezeru u školi izgrađenoj 1928. godine bilo je tada 100 đaka. Pre 45 godina izgrađena je i nova škola za još 200 đaka, a u njoj je tada bilo 160 učenika. Danas ta škola ima samo devet đaka u četiri razreda osnovne škole. Selo je pre pola veka imalo 2.700, a danas samo 260 stanovnika.

Sve napred navedeno jasno ukazuje na činjenicu da je stanje u srpskom selu prilično teško. Selo je u dubokoj ekonomskoj, socijalnoj i demografskoj krizi. Takvo stanje srpskog sela vodi u sunovrat i jasno je da treba hitno reagovati. Neophodno je realizovati koncept ruralnog razvoja, koji će izvući selo iz teškog materijalnog i socijalnog položaja, a u perspektivi ga i razviti.

ŠTA JE POTREBNO URADITI ZA SPAS SRPSKOG SELA I SELJAKA?

Prema Baboviću (2010) potrebno je stvoriti socijalne i ekonomske uslove za ruralni razvoj, definisati povoljna i manje povoljna područja za proizvodnju, usmeriti sredstva i podsticaje, obezbediti ulaganja u farme, stimulisati mlade proizvođače, vršiti edukaciju proizvođača, ranije penzionisati starije proizvođače, obezbediti naknade za teže uslove rada, podsticati razvoj ekološke proizvodnje, razviti pregradu i afirmisati menadžment i marketing u poslovanju, standardizovati kvalitet

⁴ Prema Veselinoviću (2007) u ruralnim područjima živi 53% ukupnog stanovništva.

proizvoda, očuvati seosko nasleđe, inovirati proizvodnu i seosku infrastrukturu, afirmisati razvoj agroekoturizma i štititi životnu sredinu.

Populaciona politika u ruralnim krajevima bi se morala temeljiti na odgovarajućoj ekonomskoj, agrarnoj, regionalnoj, razvojnoj i kulturnoj politici – bitno različitoj od dosadašnje koja je mlade ljude istiskivala iz sela i poljoprivrede. Veoma je značajno da se popravi i dalje nepovoljan položaj poljoprivrede u odnosu na industriju, da se pređe na decentralizovan model razvoja, da se mnogo više investira u saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu seoskih područja, da se obezbedi socijalno (zdravstveno, penziono i invalidsko) osiguranje i kulturno prosvetisanje poljoprivrednika.

Da bi sprečili pojavu „tužnih“ trendova na srpskom selu, trebalo bi u narednom periodu: ujednačiti stope rađanja i umiranja, poboljšati infrastrukturu na selu, podići zdravstveni, kulturni i obrazovni nivo seoskog stanovništva, smanjiti zavisnost od vlasništva nad zemljom i omogućiti zapošljavanje u drugim sektorima, povećati izvore dohotka iz nepoljoprivrednih aktivnosti, sitna gazdinstva organizovati u zemljoradničke zadruge.

Neophodno je poštovati **principe ruralnog razvoja**:

- prepoznati mogućnosti razvoja svake sredine i definisati komparativne prednosti istih,
- poštovati rejonski razmeštaj poljoprivrede,
- voditi konzistentnu populacionu politiku,
- ubrzati proces decentralizacije vlasti i jačati ulogu i odgovornost lokalne samouprave,
- izgraditi produktivan sektor u ruralnom razvoju koji će doprinositi maksimizaciji rasta i redukciji siromaštva.

Na taj način će doći do bolje valorizacije ruralnih resursa, njihovom doprinosu povećanju bogatstva i blagostanja, posebno ruralnih stanovnika i društva u celini.

Neophodno je zaustaviti odlazak mladih iz sela u grad i ekonomskim merama usmeravati tok migracija grad – selo. Nadalje, potrebno je stvoriti odgovarajuće socijalne i ekonomske uslove u seoskim sredinama, poštovati teritorijalne specifičnosti i uraditi kategorizaciju ruralnih regija po modelu EU. U programu integralnog ruralnog razvoja treba izabrati program koji je tržišno orijentisan i profitabilan, koristiti tuđa iskustva i prilagođavati ih našim uslovima.

Mere Vlade moraju biti selektivne i sa jasno utvrđenim prioritetima, dopunjavane, kombinovane i sinhronizovane sa merama i aktivnostima lokalne samouprave, ba-

zirane na njihovim prirodnim, ekonomskim i ljudskim resursima. U ovom procesu važnu ulogu ima inicijativa odozdo.

INSTITUCIONALNI OKVIR KAO PODRŠKA RURALNOM RAZVOJU

Koncept ruralnog razvoja zahteva izgradnju institucija, koje treba da obezbede sprovođenje mera ruralne politike. Država bi trebalo da podrži taj novi razvojni koncept, u početku da bude i finansijer, tako što bi osigurala neophodna inicijalna sredstva, ali i „dirigent“ koji bi vodio računa o uravnoteženom i skladnom razvoju zemlje u celini, kao i uspostavljanju jednakih uslova privređivanja za sve učesnike u tržišnoj utakmici. Jer, pokazalo se da samo tržište ne može kanalisati tokove privrednog razvoja, a samim tim ni ruralni razvoj.

Jedna od institucija, čije su aktivnosti vezane za realizaciju politike ruralnog razvoja jeste Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije. Ovo ministarstvo je formiralo Mrežu za podršku ruralnom razvoju, koju čine jedanaest Regionalnih centara čiji je zadatak da informišu i upoznaju ruralno stanovništvo sa izmenama zakona i uredbama u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, da pruže svaki vid podrške u sprovođenju koncepta ruralnog razvoja (edukacije, savetodavstvo), s ciljem razvoja i unapređenja poljoprivrede i stvaranja boljih uslova za život i rad u ruralnim sredinama.

U okviru Ministarstva formiran je Sektor za politiku regionalnog razvoja. Donesena je Strategija regionalnog razvoja Srbije za period od 2007. do 2012. godine. Ova strategija proklamuje stvaranje preduslova za smanjenje razlika u ekonomskom i ukupnom društvenom standardu ruralnih područja u odnosu na urbana. Sektor obavlja poslove koji se odnose na uspostavljanje saradnje sa međunarodnim regionalnim i lokalnim institucijama od interesa za realizaciju razvojnih planova, sarađuje sa odgovarajućim donatorskim institucijama, interesnim organizacijama ulagača i pojedinačnim investitorima, koordinira aktivnostima za uspostavljanje veza između korisnika podsticajnih sredstava i donatora i vrši usklađivanje sa standardima Evropske unije za ekonomsku i socijalnu koheziju (Marković, 2008).

I institucije AP Vojvodine imaju zadatak da rade na smanjenju razlika u stepenu razvijenosti pojedinih regiona i unapređenju ruralnih područja, a to su:

- Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo,
- Fond za razvoj AP Vojvodine,
- Garancijski fond AP Vojvodine.

Sekretarijat je formirao Program ruralnog razvoja 2006. godine, kada su odobrena sredstva za podršku ruralnom razvoju iznosila 173 miliona dinara. Tokom 2008.

godine dodeljena su i bespovratna sredstva u iznosu od 123 miliona dinara za 106 projekata. Međutim, dodeljena sredstva su prilično skromna i ne mogu značajnije uticati na privredni oporavak ruralnih sredina. Neophodna je veća podrška ruralnim projektima.

Fond za razvoj AP Vojvodine osnovan je 2002. godine sa ciljem da pomaže razvoj poljoprivrede i prehrambene industrije, podstakne razvoj malih i srednjih preduzeća, korišćenje alternativnih izvora energije, kako bi se povećala proizvodnja i izvoz, štitila životna sredina i ostvario ravnomerniji regionalni razvoj.

Garancijski fond AP Vojvodine osnovan je 2003. godine radi obezbeđenja lakšeg pristupa finansijskom tržištu i obezbeđenja povoljnijih uslova kreditiranja poljoprivrednih proizvođača, malih i srednjih preduzeća. Fond izdaje garancije bankama kao sredstvo obezbeđenja urednog vraćanja bankarskih kredita. I dalje su kamate na kredite za poljoprivredu neprimerene⁵, te zato treba pronaći adekvatan model finansiranja poljoprivrede.

U okviru Poljoprivredne savetodavne službe AP Vojvodine, formiran je Centar za ruralni razvoj i edukaciju savetodavaca koji je u periodu od 2002 – 2006. godine realizovao nekoliko projekata iz oblasti poljoprivrednog savetodavstva, ruralnog razvoja i socijalne ekologije.

Svoju ulogu u regionalnom i ruralnom razvoju naše zemlje imaju i nevladine organizacije. Jedna takva organizacija, čije aktivnosti zavređuju pažnju je Zelena mreža Vojvodine koja, između ostalog, promovise zaštitu životne sredine i održivi razvoj. Zelena mreža Vojvodine pruža podršku za održivi i ruralni razvoj lokalnim zajednicama, nevladinim organizacijama, biznisu i pojedincima. Neke od oblasti u kojima Zelena mreža pronalazi sfere interesovanja i delovanja su: edukacija o uređenju javnih prostora, edukacija o ruralnom održivom razvoju, kao i promovisanje obrazaca održive poljoprivredne proizvodnje i potrošnje.

Neki programi od opšteg interesa za ruralni razvoj sela jesu:

- Mlinovi, pekare
- Proizvodnja i prerada voća, povrća, grožđa
- Proizvodnja cveta
- Proizvodnja pijače i mineralne vode
- Mini mlekarne

⁵ Poljoprivreda je delatnost kod koje je sporiji obrt kapitala, a samim tim i manja profitna stopa. Stoga smatramo da kamatnu stopu treba sniziti (sufinansiranje, razvojna agrarna banka), u protivnom nema interesa za investiranje.

- Klonice
- Susave za voće
- Proizvodnja i prerada gljiva, lekovitog i aromatičnog bilja, šumskih plodova
- Prerada krompira
- Proizvodnja i prerada meda
- Proizvodnja stočne hrane
- Prerada drveta, proizvodnja ambalaže
- Vetrenjače, vodenice, hidrocentrale
- Proizvodnja biodubriva, biopesticida i biogoriva
- Farme i ribnjaci
- Veterinarske ambulante, savetodavne poljoprivredne službe, apoteke, lekarske i zubarske ordinacije
- Zanatske, trgovinske i ugostiteljske radnje
- Programi seoskog turizma i drugo.

RURALNI TURIZAM KAO FAKTOR RAZVOJA RURALNIH PODRUČJA

Ruralni turizam podrazumeva i uključuje spektar aktivnosti, usluga i dodatnih sadržaja, koje organizuje ruralna zajednica u cilju privlačenja turista i stvaranja dodatnog prihoda (Vujičić, 2008, str. 127). To je odlazak u ruralna područja sa ciljem da bi se tamo odmaralo, radilo u seoskom ambijentu, upoznalo sa kulturom življenja i običajima. Ruralni turizam je značajan činilac u aktivaciji i održivom razvoju ruralnih područja koji pomaže očuvanju lokalnog identiteta, tradicije i običaja, štiti okolinu, jača autohtonu, tradicijsku i organsku proizvodnju, te pomaže razvoju ruralnih krajeva na osnovu održivog razvoja, pa ga s pravom možemo nazvati budućnošću svetskog turizma. Značaj ruralnog turizma je što pokreće čitav set aktivnosti i delatnosti koje upošljavaju lokalno stanovništvo.

U istraživanju Ševarlić i Nikolić (2007), pomenuto kod Veselinovića i sar. (2007), u Srbiji postoji samo 22,625 domaćinstava ili 2,9% od 779.000 farmi s aktivnim poljoprivrednicima koji imaju farmu veću od 10 ha ukupnog zemljišta. To znači da postoji potreba za stvaranjem dodatnih prihoda za dominantan broj malih farmi. Ovi prihodi treba da budu vezani uz poljoprivredu (posebno organsku i multifunkcionalnu, gde spada i ruralni turizam) i ekologiju u funkciji održivog ruralnog razvoja.

Čime selo ulazi u turističku ponudu? To su ruralne kuće za odmor, ruralne vile s bazenom, seoski i porodični pansioni ili hoteli, domaćinstva koja će pružiti usluge noćenja s doručkom, rad u seoskom ambijentu, lovni turizam i ribolov, organizacija manifestacija iz agrara (kobasicijade, kupusijade...).

Razvoj turizma u ruralnim područjima, pogotovo rekreacije, uzima maha zadnjih decenija. Temelji njegovog razvoja su povećanje slobodnog vremena i rast standarda i sve veće korišćenje individualne motorizacije. Globalni trendovi pokazuju da je ruralni turizam doživio dinamičan rast, sve veći broj turista provodi ceo ili deo odmora na selu.

Slobodno vreme tokom vikenda i praznika sve više se provodi u ruralnim područjima, a godišnji odmori u primorskim ili planinskim odmarališnim centrima. No, vremenom i s novim značajnim impulsom – većim finansijskim sredstvima namenjenim slobodnom vremenu – turizam u ruralnim krajevima dobija i veće ekonomsko značenje, jer se sve više produžuje vreme provedeno u ruralnim područjima u svrhu rekreacije ili odmora (produženi vikend). Zanimljivo je istaći da su brojna istraživanja pokazala veću sklonost obrazovanih ljudi ka provođenju odmora u ruralnim krajevima, baš kao i veći broj muškaraca koji, za razliku od žena, žele da odmor provedu na selu.

Ruralni turizam je kod nas nedovoljno razvijen, iako imamo dobre preduslove za razvoj istog. Imamo u velikoj meri očuvane prirodne resurse, blagu klimu, kulturno-istorijske spomenike, veliki broj crkava i manastira i bogastvo flore i faune. Još smo poznati kao gostoljubljiv narod, prihvatamo turistu kao prijatelja.

Za razvoj ruralnog turizma neophodno je ustanoviti nacionalnu asocijaciju koja će biti zadužena da identifikuje mogućnosti za razvoj ruralnog turizma, koja će kreirati strategiju razvoja, raditi na promovisanju ovog vida turizma, biti podrška nosiocima usluga ruralnog turizma, edukovati, informisati, lobirati i popravljati negativan imidž naše zemlje (kada su u pitanju strani turisti). Cilj je da se ovaj vid turizma maksimalno razvije i da da doprinos ukupnom razvoju.

OGRANIČENJA U IMPLEMENTACIJI KONCEPTA RURALNOG RAZVOJA

Postavlja se pitanje, da li je koncept ruralnog razvoja u našim uslovima moguće implementirati bez nekih većih poteškoća.

Danas se Republika Srbija suočava sa brojnim ekonomskim i socijalnim problemima. Sve veći je problem servisirati svakodnevne obaveze. Deficit u budžetu je visok. Na jednoj strani, pod takvim okolnostima teško je govoriti o podršci razvoju ruralnih područja, odnosno o doslednoj primeni koncepta ruralnog razvoja. Na drugoj strani, ovaj koncept može značajno doprineti izlasku države iz ozbiljne ekonomske-socijalne krize.

Oskudna finansijska sredstva trebalo bi preraspodeljivati i usmeravati u podsticanje investicija, malog i srednjeg preduzetništva, posebno u ruralnim krajevima. Neprihvatljivo je sa aspekta struke i nauke da agrarni budžet kao stub podrške ruralnom razvoju učestvuje u ukupnom budžetu sa manje od 3%. Visoke su kamate za pokretanje biznisa u ruralnim područjima, subvencije u poljoprivredi su izuzetno niske. Evidentan je nedostatak ljudi i znanja, kao i kvalitetnih menadžera.

ZAKLJUČAK

Srpsko selo je zahvatila ekonomska, demografska i socijalna kriza. Proces devastiranja ruralnih područja je veoma intenzivan. Da bi se zaustavili negativni trendovi na srpskom selu potrebna je nova i ofanzivna politika ruralnog razvoja. Sela nisu samo proizvodni regioni, već i mesta za život, boravak, odmor i rekreaciju.

Zbog pozitivnih efekata koje donosi koncept ruralnog razvoja, njegova implementacija ne sme biti dovedena u pitanje. Ovakav stav potvrđuje postojanje brojnih gorućih problema na selu, koji zahtevaju da se deluje promptno u pravcu oživljavanja i svestranog razvoja sela. Delovanje države u tom pravcu nameće se i kao obaveza i kao mogućnost da se prevaziđe postojeća krizna situacija. Nacionalnim programom ruralnog razvoja postavljeni su strateški ciljevi. Međutim, neophodno je stvoriti povoljne uslove za operacionalizaciju tih ciljeva. Institucionalna i zakonodavna podrška, kao i konkretne mere sufinansiranja ruralnih projekata predstavljaju obavezu države.

Investiranjem u ruralna područja garantovano se ostvaruju pozitivni efekti u popravljajući materijalnog položaja ruralnog stanovništva, u oblasti zaštite životne sredine, poljoprivrede i privrede ukupno. Od radnika koji su ostali bez posla tokom tranzicije, više od polovine moglo bi da se zaposli u ruralnim područjima zemlje.

Imamo dobre uslove i resurse da razvijamo naša seoska područja. Neophodno je sagledati sadašnju poziciju, definisati delatnosti koje možemo razvijati i podsticajnim merama usmeravati realizaciju projekata. Potrebno je da se organizujemo, afirmišemo menadžment profesiju, primenimo marketing koncept i da radimo. Naravno, nije moguće odmah očekivati pozitivne rezultate.

Koncept integralnog ruralnog razvoja, kao segment regionalne razvojne politike, predstavlja antipod klasičnoj industrijalizaciji i zasniva se na sveukupnom razvoju seoskih područja. Politika oslanjanja na agar i ruralnu ekonomiju trebalo bi da bude, ne samo u funkciji preživljavanja u sadašnjim vremenima, već i trajno opredeljenje naše države i ekonomske razvojne politike zasnovane na decentralizaciji i uravnoteženom ekonomskom razvoju. Tako bi rešili dva problema: oživeli bi srp-

sko selo, a ljudi koji ostaju bez posla obezbedili bi sebi i porodici novu egzistenciju. Jedino ruralnom politikom bi se vratio život u srpsko selo, razvila poljoprivreda i prateće delatnosti, infrastruktura i obezbedila dugoročna perspektiva našem selu.

VILLAGE AND SERBIAN AGRICULTURE AND THE NEW CONCEPT OF INTEGRATED RURAL DEVELOPMENT

Prodanovic Radivoj
Mutibaric Jovana

Abstract: Concerning the fact that Serbian village today is in very difficult situation, the authors' focus their research on the concept of integrated rural development. The concept could contribute to the revival and development of Serbian rural areas. In fact, despite bad economic situation in the country, there are numerous other problems, such as village abandonment – population decline, crisis at the cultural level, undeveloped infrastructure, social problems, etc. Implementation of the mentioned concept should improve living and working conditions in rural areas, as well as stop the flight of young people from the countryside to the city, and maybe try to resettle those people who could find employment in cities. Apart from studying just the positive effects of the mentioned concept, the limitations and constraints concerning its implementation in practice have been analyzed, too. Present statement and perspectives of Serbian rural areas have been also elaborated. The role of institutional framework for strengthening support to rural development is emphasized as well.

Key words: Rural development / Village / Agriculture / Serbia / Rural Tourism

LITERATURA

1. Babović, J. (2010). *Menadžment prirodnih resursa u održivom razvoju*, Novi Sad, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu.
2. Materijali EEZ (1989). *Budućnost ruralnih područja u Evropskoj zajednici*. *Glasnik poljoprivrede*, 11/12, 41 – 48.
3. Gulan, B. (2003). *Ruralne sredine u Srbiji*. *Agropress*, (2011, Maj, 11), Preuzeto sa <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11708.html>.
4. Marković, K. (2008). Institucionalni okvir kao jedan od uslova za regionalni i ruralni razvoj. *Agroekonomika*, 39/40.
5. Pejanović, R., Njegovan, Z. (2009). Aktuelni problemi poljoprivrede i sela Republike Srbije, *Industrija*, 37, (1), 87 – 99.

6. *Renewable Energy Road Map – Renewable energies in the 21st century : building a more sustainable future*. (2007). Brussels, European Commission.
7. *Strategija regionalnog razvoja republike Srbije za period od 2007. do 2012.* (2005). Beograd, Vlada Srbije.
8. *The future of the rural world* (1988). Brussels, European Commission. (2011, Maj, 11), Preuzeto sa http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/dossier_p/en/dossier/chap1.pdf.
9. Tomić, D., Gulan, B. (2004). Mogućnosti korišćenja ruralnog kapitala. *Kapital u poljoprivredi IEP*, 267 – 275.
10. Tomić, D., Gulan, B., Radojević V. (2006). *Budućnost ruralnih područja u Srbiji*. *Poljoprivredni kalendar*, 54 – 57.
11. Veselinović, B., Ševarlić, M., Todorović, M. (2007). *Village tourism as generator of rural development in Serbia : situation and perspectives*, Preuzeto sa: http://portal.zzbaco.com/mojo_baco/Data/Sites/1/docs/mono/EAEE/C/53%20SC%20Veselinovic_Branislav.pdf
12. Vujičić, M. (2008). Turizam i agrobiznis, Novi Pazar, Državni univerzitet u Novom Pazaru.